

MINORITĂȚI ETNOCULTURALE. MĂRTURII DOCUMENTARE
MAGHIARII DIN ROMÂNIA (1945-1955)

SERIA
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ
ÎN ROMÂNIA

MINORITĂȚI ETNOCULTURALE MĂRTURII DOCUMENTARE MAGHIARII DIN ROMÂNIA (1945-1955)

Volum editat de
Andreea Andreescu
Lucian Nastașă
Andrea Varga

Coordonator
Lucian Nastașă

CENTRUL DE
RESURSE PENTRU
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ

ETHNOCULTURAL
DIVERSITY
RESOURCE
CENTER

CLUJ, 2002

**MINORITĂȚI ETNOCULTURALE.
MĂRTURII DOCUMENTARE.
MAGHIARII DIN ROMÂNIA (1945-1955)**

Cluj-Napoca: Fundația CRDE, 2002

920 p.; 16x23,5 cm

ISBN: 973-85305-4-7

I. Andreescu Andreea (ed.)

II. Nastasă Lucian (ed., coord.)

III. Varga Andrea (ed.)

94(498)''1945/1955''

© CENTRUL DE
RESURSE PENTRU
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ
Cluj-Napoca, 2002

Seria: „Diversitate Etnoculturală în România”

Coordonatori: Gábor Ádám și Levente Salat

Volumul 3: Minorități etnoculturale. Mărturii documentare.

Maghiarii din România (1945-1955)

Colectivul de cercetare: Andreea Andreescu, Mihály Zoltán Nagy, Lucian Nastasă, Andrea Varga

Coordonator științific: Lucian Nastasă

Lector: Andor Horváth

Traduceri: Mária Kovács (engleză, maghiară), Annamária Nastasă-Kovács (germană, maghiară),

Tibor Szász (maghiară), Enikő Venczel (maghiară)

Corectori: Sándor Benedek (maghiară); Zsuzsa Hadházy (maghiară)

Culegere text: Tímea Lőrinc, Melinda Szabó

Tehnoredactare: Gyula Szabó

Realizat în cadrul proiectului „Documente privind politicile față de minorități”,

Finanțat de Fundația pentru o Societate Deschisă

Coperta și grafica seriei: Elemér Könczey

CUPRINS

Cuvânt înainte (<i>Ákos Egyed</i>)	5
Studiu introductiv (<i>Lucian Nastasă</i>)	7
Notă asupra ediției	15
Lista documentelor	17
List of Documents	31
DOCUMENTE	45
POSTFAȚĂ	837
Istorii paralele cu un personaj central (<i>Andor Horváth</i>)	839
TABLOU CRONOLOGIC	861
ILUSTRAȚII	871
Facsimile	873
Fotografii	882
Indice de persoane	897
Indice de localități	914

CUVÂNT ÎNAINTE

Cunoașterea izvoarelor istorice este una din problemele fundamentale ale istoriografiei. Istoriografia obiectivă, care își propune reconstituirea veridică a trecutului, este de neînchipuit fără dezvăluirea surselor. Desigur, izvoarele istorice pot fi de mai multe feluri, însă doar cel care le scoate la iveală poate lua singur decizii în legătură cu maniera în care le întrebuințează. Nu fiecare epocă a lăsat sau lasă în urmă, în cantități suficiente, surse bine utilizabile. Există izvoare îmbelșugate și izvoare care dau doar picături. Cu alte cuvinte, despre documentele diferitelor epoci se poate spune că istoricul se confruntă în unele cazuri cu „dificultatea abundenței”, pe când în altele, dimpotrivă, cu problemele cauzate de lipsa acestora.

Ultimei categorii îi aparține și această scurtă epocă istorică, abordată în volumul de față, care oferă acum 222 de documente celor interesați în a reconstitui, într-o manieră cât de cât coerentă, o perioadă plină de semnificații pentru acest spațiu. Anii 1945-1955 au reprezentat pentru România deceniul de început al dictaturii comuniste, ani care au generat probleme deosebit de multe și de complexe.

Editorii volumului, cunoscători ai surselor arhivistice din această perioadă, au căutat să publice acele izvoare care susțin cercetarea legată de problemele politice și sociale grave ale deceniului amintit, să ofere informații utile istoricilor, celor interesați de trecut, în primul rând despre situația maghiarimii. Iar acest efort poate fi caracterizat sintetic prin obiectivitate, exigență și cele mai bune intenții. Au fost astfel reunite documente până acum inedite, ori doar fragmentar cunoscute; volumul conține de asemenea multe surse considerate până nu demult „secrete”, care dau seama despre evenimentele petrecute în timpul dictaturii de stat și a partidului comunist.

Cu toate acestea, evident, nu se poate vorbi încă de o imagine completă asupra epocii respective, iar acest lucru nici nu a fost în intenția editorilor. Sursele publicate aici sunt în mare parte „oficiale”, provin din partea aparatului de stat și de partid ori din partea unor persoane puse în slujba acestora. Din acest motiv, pe lângă materialul oferit de acest volum, cercetarea va trebui să se folosească și de acele izvoare care provin din partea „celuilalt”, din partea membrilor persecutați ai comunității maghiare, deseori umiliți, trecuți prin multe suferințe. Astfel de izvoare sunt deja disponibile, dintre care amintim aici doar unul: lucrarea lui József Gazda în două volume, de istorie orală, intitulată *Jaj, mik történtek, jaj, mik is történtek* [Vai ce lucruri s-au întâmplat, vai, ce s-a întâmplat], în care într-adevăr capătă contur și imaginile provenite din „cealaltă parte”.

Revenind la volumul publicat de Andreea Andreescu, Lucian Nastasă și Andrea Varga, am vrea să subliniem faptul că el s-a realizat cu respectarea regulilor

de editare a surselor, devenind astfel o lucrare deosebit de valoroasă, utilă pentru cercetarea istorică. Cercetătorilor în istorie le revine de acum sarcina completării surselor din acest volum, de exemplu cu materialul anilor 1948-1949, când, cu ocazia naționalizărilor, maghiarimea din România a fost deposedată de proprietățile ei private, ce reprezentau baza ei materială, devenind astfel aservită regimului, iar organizațiile ei politice și civile au fost interzise, fiind astfel redusă la tăcere.

Pentru a rezuma cele spuse: volumul de documente coordonat de Lucian Nastasă este o lucrare de mare folos, binevenită și indispensabilă, care în totalitatea ei servește bine scopului propus.

Ákos Egyed

STUDIU INTRODUCȚIV

Deschiderea spre multiculturalism, abordarea alterității și diversității din perspective multiple nu poate fi decât idealul optim de afirmare al oricărei istoriografii care ține la propria deontologie și racordarea la marile curente contemporane. Istoria, departe de a fi ceea ce Paul Valéry credea, „produsul cel mai periculos pe care l-a elaborat alchimia intelectului”¹, este în primul rând un proces de cunoaștere și doar apoi un tribunal al faptelor trăite – ca să parafrazăm pe Pierre Chaunu².

Din această perspectivă, recuperarea mărturiilor care marchează existența comunității maghiare în spațiul actual românesc se impune cu acuitate, pentru o mai eficientă deslușire a particularităților ce definesc evoluția istorică și a direcțiilor ce solicită anchete istoriografice mult mai aprofundate și mai bine articulate contextului, prin abordarea realităților substanțiale, a indivizilor și comunităților. A omite sau a evita cu bună știință trecutul acestui important grup etnic prezent îndeosebi în Transilvania, purtător al unor tradiții specifice, a unei culturi – în sens antropologic – profund consolidate și adeseori de avangardă, dominant din punct de vedere politic vreme de mai multe secole etc, ar fi nu doar un inutil fapt de „vinovată neglijare”, ci mai ales păgubitor pentru trecutul propriu al românilor.

În mod evident, Transilvania a fost și este un spațiu al multiplelor interferențe, atât de profunde de-a lungul timpului încât, practic, e și greu de cuantificat la nivelul întregului. Deși atât istoriografia maghiară, cât și cea română au abordat frecvent această temă, nu s-ar putea spune că fenomenul a fost înțeles și acceptat în toată polivalența lui. Detașați de context, factorii perturbatori par să fi reținut mai pregnant atenția analiștilor, generând imagini false, provocatoare de stupide dispute, care nu fac decât să inhibe resorturile intime ale oricărei inițiative de reconstrucție istorică, armonioasă și integratoare. Iar volumul de față este o pildă incontestabilă în acest sens, chiar dacă uneori aspectele conflictuale apar anevoie de estompat. Însă lectura în filigran a acestor documente ar putea arăta că nenumăratele dezacorduri explicative ale conviețuirii româno-maghiare și-ar putea lesne afla soluția prin reflecții epistemologice ceva mai avansate și prin clarificarea anumitor concepte la care țin ambele etnii.

În fapt, acesta este un imperativ nu de dată recentă, dar este vremea reactivării „laboratoarelor” de cercetare istorică în această direcție, în creuzetele cărora s-au fabricat și experimentat cărți și teorii, reconstrucții și interpretări de fapte istorice

¹ P. Valéry, *Regards sur le monde actuel*, Paris, 1931, p.63.

² În discursul de recepție la Academia de Științe Morale și Politice, *La science historique, tribunal de l'histoire vécue*, în „Revue des sciences morales et politiques”, Paris, no. 4/1992, p.449-463.

din trecutul comun al celor două etnii care, din nefericire, numai la aplanarea divergențelor nu puteau duce. Este suficient să invocăm „febra” istoriografică din a doua parte a deceniului opt, generată de apariția celor trei impunătoare volume de *Erdély története* [Istoria Transilvaniei], sub coordonarea lui Béla Köpeczi și sub egida Academiei Ungare³, care au provocat în România reacții ce se doreau pe măsură, inclusiv tipărirea unui *Tratat* în mai multe tomuri, la elaborarea căruia s-au angajat totalitatea institutelor specializate de la noi, dar care – din nefericire – a fost abandonat într-o fază suficient de avansată⁴. Reacțiile s-au dovedit așadar palide, concretizate mai mult prin articole și cronici în diverse periodice, intervenții în cadrul unor simpozioane interne și internaționale, adeseori improvizate, prin care s-au perpetuat reprezentările clasice, prezente și astăzi în istoriografia naționalistă românească, axată pe așa-zisul discurs legitimator.

Au apărut însă, mai ales după 1989, și o serie de lucrări profund detașate de orice subsumare față de imperativele național-comuniste, de regulă opere colective, menite a mai atenua provocatoarele asperități și a restabili un model de conduită istoriografică, debarasată de prejudecăți și orgolii ineficiente. Studiile de imagologie îndeosebi, au venit să aprofundeze mecanismele care au dus la reprezentările – adeseori deformate – în mentalul colectiv despre „celălalt”⁵. Pe aceeași linie, oarecum indirect, s-au situat demersurile pentru „demitizare”, nu fără traume și vociferări în lumea istoricilor de la noi, dar care au găsit adepți îndeosebi printre tinerii cercetători⁶. Toate aceste demersuri au indicat clar impunerea unei noi fizionomii în abordarea fenomenelor istorice care depășesc obsesia conflictualității, în folosul reconstrucțiilor pe baza imperativului atât de invocat de la Ranke încoace: restituirea adevărului „wie es eigentlich geschehen ist”. Or, paradigma îndeamnă în primul rând la asumarea responsabilităților trecutului, dar și la renunțarea cultivării deșănțate a eroismelor naționale ori la victimizare. Iar dilematica problemă poate fi depășită, pentru moment, până la impunerea unui sistem complex de echidistanțe culturale, de lectura oarecum brută a mărturiilor documentare, fundamentul indispensabil oricărei reconstrucții interpretative.

Din acest motiv, volumul de față caută să recompună nu doar evenimente, ci mai ales atitudini și mentalități a două grupuri etnoculturale față de realitățile timpului, care după 1945 se dovedesc a fi cât se poate de complexe și, mai ales,

³ *Erdély története*, I-III, coord. Béla Köpeczi, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986, la care au colaborat Gábor Vékony, András Mócsy, Endre Tóth, István Bóna, László Makkai, Gábor Barta, Katalin Péter, Ágnes R. Várkonyi, Zsolt Trócsányi, Ambrus Miskolczi și Zoltán Szász. În legătură cu această problemă vezi și vol. *Tanulmányok Erdély történetéről* [Studii de istoria Transilvaniei], ed. István Rácz, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1988. Ulterior a fost elaborată și o *Erdély rövid története* [Scurtă istorie a Transilvaniei], de aproape 700 p., sub aceeași editură, în mai multe ediții și limbi de circulație internațională.

⁴ Abia zilele acestea (în luna februarie) au apărut, după câteva decenii, primele patru volume dintr-o impozantă *Istorie a românilor*, sub egida Academiei Române.

⁵ Vezi îndeosebi *Identitate și alteritate. Studii de imagologie*, vol. I, coord. N. Bocșan și V. Leu, Reșița, Edit. Banatica, 1996, și vol. II, coord. N. Bocșan, S. Mitu, T. Nicoară, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1998; *Das Bild des anderen in Siebenbürgen. Stereotype in einer multi-ethnischen Region*, Hrsg. K. Gündisch, W. Höpken, M. Markel, Köln, Weimar, Wien, Böhlau Verlag, 1998; Melinda și Sorin Mitu, *Românii văzuți de maghiari: imagini și clișee culturale din secolul XIX*, Cluj, Edit. Efes, 1998 ș.a.

⁶ Vezi *Miturile comunismului românesc*, 3 vol., ed. Lucian Boia, București, Edit. Universității, 1995, 1997 (o selecție din aceste texte a apărut la Edit. Nemira, București, sub direcția lui L. Boia, în 1998); Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Edit. Humanitas, 1997 (cu o versiune în maghiară, București, Edit. Kriterion, 1999) ș.a.

incerte. Se sfârșea un ciclu al brutalității – prin ororile celui de-al doilea război mondial –, pentru a se inaugura un altul, poate mult mai feroce și insensibil față de ființa umană, care s-a dezvoltat și perfecționat vreme de peste o jumătate de secol. Anii imediat următori marii conflagrații sunt nu doar plini de speranțe și încredere pentru viitor, dar și de temeri în fața marelui învingător din răsărit, Uniunea Sovietică, purtătoarea unei ideologii și construcții statale prea puțin cunoscute de popoarele din centrul și sud-estul Europei, dar care avea adepți atât printre români, cât și printre maghiari. În urma lecturii mărturiilor de față, se vor afla poate comentatori gata să emită și să susțină documentar sentințe deloc noi, conform cărora instaurarea comunismului în România ar fi opera unor alogeni și minoritari, îndeosebi evrei și maghiari, majoritarii nemaiavănd altceva de făcut decât să accepte fatalmente și fără reacție semnificativă noile realități. În fapt, istoriografia ultimului deceniu vine să contureze tot mai exact mecanismele care au dus la cuplarea României, și nu numai, la noul ideal societal.

Din perspectiva analizării factorilor interni și externi, contribuții istoriografice valoroase au venit să contureze epoca în multe din segmentele principale, sub o aparentă dezordine editorială, determinată îndeosebi de lacunele documentare și îngrădirile impuse de reglementările accesului la fondurile Arhivelor Naționale. Însă chiar și așa, „febra” restituțiilor documentare capătă tot mai mult proporții, existând deja o publicație periodică a Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, din cadrul Academiei Române – „Arhivele totalitarismului” –, care pune în circulație și capacitează surse indispensabile oricărei reconstrucții sistematice a epocii. La acest efort restitativ s-a asociat, cu maxim profit, până și Serviciul Român de Informații, editând impresionante tomuri, sugestiv intitulate *Cartea Albă a Securității*. În plus, Uniunea Scriitorilor a pus în circulație „Memoria. Revista gândirii arestate”; Asociația foștilor Deținuți Politici a editat periodicul „Rezistența. Mărturii și atitudini anticomuniste”; Fundația Academia Civică, prin grija lui Romulus Rusan, editează de aproape un deceniu un valoros ciclu de volume sub titulatura „Biblioteca Sighet”; institutele de cercetare specializate derulează proiecte secvențiale pentru aceeași epocă, ale căror rezultate se regăsesc în publicațiile lor de specialitate. Mai mult chiar, nou înființatul Institut pentru Istoria Recentă – sub conducerea lui Andrei Pippidi – pare a-și asuma proiecte mai mult decât ambițioase, dar care solicită timp și mai ales acces la o gamă variată de surse arhivistice, lucru încă anevoie de imaginat la noi. Așadar, un efort major, în primul rând restitativ, menit să pună în circulație materiale documentare aflate până de curând sub cheie, sub temutele sintagme „secret”, „strict secret”, „confidențial” etc, și care invită acum la reflecție și eforturi sintetizatoare, cu o strategie ce se cuvine încontinuu adaptată⁷.

În acest context, deși își asumă riscuri gnoseologice, volumul de față vine să aducă un plus de informație – minimă față de oferta arhivistică existentă în instituțiile de conservare abilitate –, articulându-se marelui efort documentaristic sugerat deja, însă în cazul nostru cu accent pe recompunerea cadrului în care „personajul principal” a fost comunitatea maghiară din Ardeal, nelăsând însă deoparte pe cei denumiți uzual „ceangăi”, stabiliți încă din evul mediu la est de Carpați. El se adaugă astfel, într-o formă oarecum coerentă, altor lucrări ce au avut – direct sau tangential – legătură cu subiectul nostru. Nu pot fi omise alte

⁷ Vezi D. Șandru, *Istoria dictaturii comuniste în România. Strategia unei restituții imperative*, în „Xenopoliana”, Iași, I, 1993, nr. 1-4, p.78-84.

contribuții valoroase, datorate lui N. Baciuc (*Yalta și crucificarea României*, București, Edit. Europa, 1996; *Agonia României. 1944-1948. Dosarele secrete acuză*, București, Edit. Saeculum, 1997), Fl. Constantiniu (*P.C.R., Pătrășcanu și Transilvania, 1945-1946*, București, Edit. Enciclopedică, 2001), V.Fl. Dobrinescu (*România și organizarea postbelică a lumii, 1945-1947*, București, Edit. Academiei, 1988; *România și Ungaria de la Trianon la Paris, 1920-1947. Bătălia diplomatică pentru Transilvania*, București, Edit. Viitorul Românesc, 1996; *Documente franceze despre Transilvania, 1944-1947*, ed. V.Fl. Dobrinescu și I. Pătroi, București, Edit. Vreamea, 2001 ș.a.), Antonio Faur (*Contribuții documentare la cunoașterea activității delegatului comisiei române pentru aplicarea armistițiului în județul Bihor, 1945*, în „Crisia”, Oradea, XXVI-XXVII, 1996-1997, p.239-259; *Documente noi referitoare la manifestările iredentiste maghiare în județul Bihor, 1944-1946*, în „Pietre de hotar”, I, 1997, p.197-208 ș.a.), Mihai Fătu (*Din istoria Transilvaniei. Documente, 1931-1945*, ed. M. Fătu, Alexandria, Edit. Tipoalex, 1999), Dinu C. Giurescu (*Guvernarea Nicolae Rădescu*, București, Edit. All, 1996), Călin Morar-Vulcu (*Regimul minorităților naționale în România, 23 august 1944-1945*, în „Acta Musei Napocensis”, XXXIV, 1997, nr. 2, p.145-161), Stelian Neagoe (*Istoria politică a României între anii 1944-1947*, București, Edit. Noua Alternativă, 1996), Ioan S. Nistor (*Constituirea și activitatea Comisariatului pentru administrarea Transilvaniei eliberate, octombrie 1944-martie 1945*, în „Anuarul Institutului de istorie Cluj”, XXVI, 1983-1984, p.491-498; *Transilvania de Nord de la administrația militară ungară la administrația militară rusă*, în „Maramureș, vatră de istorie milenară”, 1996, nr. 1, p.88-104), Gh. Onișoru (*Alianțe și confruntări politice între partidele politice, 1944-1947*, București, Fundația Academia Civică, 1996; *Statutul nord-vestului Transilvaniei de la 23 august 1944 la 10 februarie 1947*, în „Acta Musei Porolissensis”, XIX, 1995, p.419-428 ș.a.), Claudiu P. Porumbăcean (*Situația politico-administrativă și reinstaurarea administrației românești în județul Satu Mare, 25 oct. 1944-9 mart. 1945*, în „Studii și comunicări”, Muzeul județean Satu Mare, XI-XII, 1994-1995, p.269-282), Marcela Sălăgean (*Considerations sur la présence des troupes soviétiques dans la Transylvanie du Nord*, în „Transylvania Review”, V, 1996, nr. 4, p.40-45; *Statutul juridic, administrativ și politic al Transilvaniei de nord, noiembrie 1944-martie 1945*, în „Revista Bistriței”, XII-XIII, 1999, p.165-174), D. Șandru (*Minoritatea maghiară din Transilvania după 23 august 1944*, în „Acta Musei Porolissensis”, XIX, 1995, p.401-417; *Politica statului român față de minoritatea germană și maghiară, 1944-1946*, în „Arhivele totalitarismului”, VI, 1999, nr. 1-2, p.80-97; *Reforma agrară din 1945 în România*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2000 ș.a.), Veronica și Șerban Turcuș (*„La civiltà cattolica” și evenimentele din România dintre anii 1948-1952*, în vol. *Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșan*, Cluj, 1998, p.514-533), Virgil Țărău (*Problema națională în politica Partidului Comunist Român în anii 1944-1946*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, XXXVI, 1997, p.223-241; *Noi documente referitoare la atacul căminului studentesc „Avram Iancu” din Cluj în seara zilei de 28 mai 1946*, în „Analele Sighet”, IV, 1997, p.265-278 ș.a.) și mulți alții, care fie pun în circulație documente în legătură cu etnicii maghiari, fie valorifică informații arhivistice menite a cuantifica contextul instaurării comunismului în România, a specificității relațiilor româno-ungare în cadrul retrăsării frontierelor după marea conflagrație mondială și încadrarea celor două state în sfera fermă de influență a Uniunii Sovietice etc. Asta nu înseamnă că în lucrările menționate nu

se regăsesc adeseori și teze naționaliste, inerent agățate și cultivate într-o prelungire ce ține de tradiția noastră istoriografică, dar dincolo de acest aspect se cuvine a reține mereu, cu prioritate, părțile valorificabile și apte să constituie eșafodaje temeinice în reconstrucțiile sintetizatoare.

Cum de la sine se înțelege, la fel de interesați în astfel de abordări au fost și istoricii maghiari, care au dat la lumină o cantitate impresionantă de studii și documente, din care se cuvin a fi reținute – în strânsă legătură cu volumul nostru – lucrările lui Gergely Domokos (*Kétség és remény között. A bántási magyarság helyzete 1945-46-ban* [Între incertitudine și speranță. Situația maghiarilor din Banat între 1945-46], în „Korunk”, V, 1994, nr. 2, p.12-23), Mihály Fülöp (*La paix inachevée. Le Conseil des Ministres des Affaires Étrangères et le traité de paix avec la Hongrie, 1947*, Budapest, Association des Sciences Historiques de Hongrie, 1998); Gábor Vincze (*Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar-román kapcsolatok történetéről, 1945-1947* [Revizionism sau autonomie? Documente din istoria relațiilor româno-maghiare], Budapest, Teleki László Alapítvány, 1998; *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből* [Iluzii și decepții. Capitole din istoria de după război a maghiarimii din România], Csíkszereda, Státus Könyvkiadó, 1999 ș.a.), Nándor Udvarhelyi (*A romániai magyar katolikus egyház helyzete 1945 után* [Situația bisericii catolice maghiare din România după 1945], în „Keresztény Szó”, Cluj, VII, 1996, nr. 1, p.4-7, nr. 2, p.4-9) ori cele referitoare la destinul fostei universități maghiare „Ferencz József” după 1944, precum: *A Kolozsvári Magyar Egyetem 1945-ben* [Universitatea Maghiară din Cluj în 1945], ed. Béla Barabás și Rudolf Joó, Budapest, Magyarságkutató Intézet, 1990; *Erdély Magyar Egyeteme, 1944-1949* [Universitatea Maghiară ardeleană], vol. I-II, ed. János Lázok și Gábor Vincze, Marosvásárhely, Custos Kiadó, 1995, 1998 (Edit. Mentor); Árpád Antal, *Dokumentumok a Bolyai Tudományegyetem első éveiből* [Documente din primii ani ai Universității „Bolyai”], în „Korunk”, VIII, 1997, nr. 4, p.127-133 ș.a.

Toate aceste eforturi de restituție și reconstrucție a unei perioade istorice deosebit de complexe evidențiază mutațiile profunde și de lungă durată care au marcat spațiul central european, spațiu ce a trebuit să-și însușească modelele de alcătuire societală nu ca până atunci, dinspre apusul continentului, ci din răsărit, modele ce impuneau instituții și conduite totalitare, în care colectivitatea anihila individualul, personalitatea, într-un întreg așa-zis omogenizator.

Pe de altă parte, printr-o ruptură radicală cu societatea burgheză românească interbelică, noul regim proclama rezolvarea problemei conviețuirii pașnice a diverselor etnii existente în spațiul transilvan. Din această perspectivă, comuniștii români au monopolizat discursul antirasial și antinaționalist aproape imediat, nu dintr-o prea înaltă considerație față de celelalte etnii ori pe temeiul unei ideologii progresist-integratoare, ci pentru că așa veneau directivele și „modelele” de la Moscova.

Deși legitimați de primatul actului de la 23 August, vizavi de Ungaria, comuniștii români s-au aflat până la hotărârile finale ale Tratatului de Pace de la Paris sub spectrul nesiguranței în ceea ce privește viitorul Transilvaniei. Există convingerea printre liderii români că Uniunea Sovietică vedea Ungaria ca o țară mult mai sigură în ceea ce privește instaurarea regimului comunist, pe de o parte prin situația și atitudinea proletarilor și a țăranilor de acolo, iar pe de alta prin legăturile unor fruntași comuniști maghiari cu factori de decizie de la Moscova. Un studiu întocmit de secția Contrainformații a Marelui Stat Major român la 20 decembrie 1944 sintetiza oarecum alarmant, pentru Președinția Consiliului de Miniștri, fap-

tul că propaganda și activitățile întreprinse de maghiarii din Ardeal pe lângă Secția Politică a Comandamentului Sovietic influențează atitudinea U.R.S.S. în sensul rezolvării favorabile pentru Ungaria a statutului regiunii intracarpatică, invocându-se – printre altele – activitatea transilvăneanului Lajos Bolgár, unul din colaboratorii cei mai apropiați ai lui Molotov la Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe⁸. Se impuneau așadar strategii menite să aducă recunoașterea Transilvaniei ca parte componentă a României, iar din multitudinea acestora două au fost fundamentale: obediența dusă la extrem a comuniștilor români față de Uniunea Sovietică și oferirea garanției că aici s-a instaurat un regim sigur orientat spre U.R.S.S.; măsuri veridice de protecție a minorităților, prin înlăturarea oricărui tip de discriminare pe principii etnice. De aceea, instaurarea guvernului de la 6 martie 1945 a fost apreciată ca un „rezultat al luptei comune a populației române și a naționalităților conlocuitoare” „împotriva reacțiunii, dușmanul principal al libertăților și al drepturilor câștigate”⁹. În acest context, când Lucrețiu Pătrășcanu a făcut o serie de declarații publice care nu se înscriau pe linia partidului, cu ocazia vizitei de la Cluj, din 10 iunie 1946, activul central al P.C.R. s-a reunit pentru a condamna cu fermitate atitudinea lui Pătrășcanu și a stabili poziția comuniștilor față de curentele naționaliste¹⁰.

Deși la nivelul discursului public, atitudinea factorilor politici în problema „naționalităților conlocuitoare” a fost moderată și integratoare, de „înfrățire și colaborare” între poporul român și maghiar, serviciile de informații întocmeau mereu rapoarte și informări asupra atitudinii șovine manifestată de etnicii maghiari și asupra diverselor aspecte privitoare la mișcarea de rezistență a acestora, mișcare ce împletea atitudinile anticomuniste cu cele de eventuală separare teritorială¹¹. Iar pericolul era real, de vreme ce se găseau intelectuali, oameni politici cu convingeri democratice și/sau „internaționaliste” – români și maghiari – care preconizau, imediat după recucerirea Transilvaniei, crearea aici a unei Republici independente, cu un președinte ales prin sufragiu universal. Mai mult chiar, existase pentru o scurtă perioadă de timp o astfel de formațiune la începutul anului 1945, care convocase și o „Constituantă”, a cărei președinte ales a fost profesorul universitar Teofil Vescan, iar din „guvernul” de 12 persoane – 5 erau etnici români. De altfel, acest aspect aproape că nu a fost abordat în literatura de specialitate atât din cauza insuficienței materialului documentar, cât și a sensibilităților ce le declanșează orice idee de regionalizare, în care principiul etnic cade în desuetudine, iar soluțiile în guvernare iau seama echitabil de multiculturalismul existent.

Cert este însă că tactica „tovarășului de drum” a dat roadele scontate, Transilvania fiind recunoscută ca parte componentă a statului român, iar rezultatele măsurile ale alegerilor din toamna lui 1946 au asigurat primatul Partidului Comunist, care se va îndrepta curând spre impunerea lui ca „partid unic”. Începând cu 1947,

⁸ Cf. *Arh.St.București, Președinția Consiliului de Miniștri. Guvernul Sănătescu-Rădescu*, dos. 24/1944, f.48-50.

⁹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, ed. V, Edit. de Stat pentru literatură politică, București, 1955, p.87.

¹⁰ Cf. *Arh.St.București, C.C. al P.C.R. Cancelarie*, dos. 38/1946, f.2-36; *Arh.St.Cluj, Comitetul Regional P.C.R. Cluj*, fond 1, dos. 3/1946, f.18-25.

¹¹ În afara documentelor din acest volum, vezi și *Arh.St.București, Președinția Consiliului de Miniștri. Cabinetul Militar Sănătescu-Rădescu*, dos. 24/1944, 38/1944-1945 ș.a.; *Arh.St. București, Ministerul de Război. Inspectoratul General al Armatei*, dos. 11/1947; *Ibidem, Marele Stat Major*, dos. 210/1946, 211/1946, 212/1946 ș.a.

societatea românească va fi tot mai mult dominată de angoasele și suspiciunile vizavi de „reacțiune”, în cadrul căreia vor fi incluși deopotrivă și aceia care manifestau atitudini șovine și naționaliste. Pe de altă parte, se va declanșa procesul de omogenizare, de aducere la un numitor comun ideologic a tuturor locuitorilor țării, tot mai sporadic categorisiți pe principiul etnic, pentru că, așa cum stabilise *Manifestul Partidului Comunist*, proletariatului îi revenea sarcina ca mai întâi să cucerească puterea politică, iar mai apoi „să se ridice la rangul de clasă națională, să se constituie el însuși ca națiune”. Din această perspectivă, după discursul populist al anilor 1945-1947, care avea drept scop dobândirea pârghiilor de putere și prin susținerea etnicilor maghiari, vor urma anii intransigenței revoluționare, plini de „demascări”, de îndepărtare a celor incozi și care puneau în primejdie principiile marxism-leninismului, ani de edificare a unei noi identități colective. Valurile de epurări vor atinge deopotrivă atât pe români, cât și pe maghiari, nu de puține ori una din motivații fiind și aceea de „atitudine șovină și naționalistă”¹².

Sunt acestea doar câteva repere pe care se altoiesc documentele din volumul ce-l oferim acum specialiștilor – și nu numai –, încercând să deschidă noi direcții de investigație nu doar asupra condițiilor existenței maghiarilor din România, ci a epocii în general. Cronologic, cartea de față se încheie cu anul 1955, întrucât evenimentele petrecute în Ungaria în toamna lui 1956 vor produce schimbări majore în istoria maghiarilor de la noi și a relațiilor dintre cele două țări vecine. Deși aceste schimbări de atitudine vor fi mult mai evidente începând cu anii '60 ai veacului trecut¹³, sorgintea lor stă în câteva mutații petrecute în societatea românească ca urmare a Revoluției maghiare. Pentru regimul Ceaușescu, adoptarea naționalismului ca un instrument de control nu a constituit decât o modalitate de legitimare a celei mai aberante forme de vehiculare a principiului „neamestecului în treburile interne” și de conservare a puterii.

Din această perspectivă, volumul care se află acum sub tipar – și care acoperă intervalul 1956-1968 – va evidenția noile valențe ale regimului și soluțiile adoptate pentru rezolvarea așa-zisei „probleme maghiare”, prin acțiuni ce vizau reforma administrativă și teritorială a României, ascensiunea în funcții politice a unor etnici maghiari din mai noua generație de comuniști, deschiderea și facilitățile în promovarea limbii și culturii maghiare, afirmarea unui grup important de intelectuali care își aveau propriile organe de expresie în limba maternă etc, pentru ca anul invaziei Uniunii Sovietice în Cehoslovacia – alături de alte țări comuniste – să marcheze crearea unei solidarități a tuturor locuitorilor țării, indiferent de etnie, în jurul P.C.R. și al liderului de atunci, care se pronunțase categoric împotriva unor astfel de ingerințe. Se părea că mai vechile animozități își aflaseră în sfârșit echilibrul sub tutela unui regim comunist ce părea mai tolerant, distanțat de Moscova și care reușise să asigure propriilor cetățeni o prosperitate economică resimțită de toată lumea.

Lucian Nastasă

¹² Pentru atmosferă vezi Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, Fundația Academia Civică, 1997; Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej, 1948-1965*, București, Edit. Humanitas, 1998.

¹³ Vezi Katherine Verdery, *Compromis și rezistență*, București, Edit. Humanitas, 1993.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față continuă seria de documente referitoare la minoritățile etnoculturale din România, oferind acum o sumă cât mai diversă de mărturii arhivistice referitoare la istoria maghiarilor din acest spațiu, pentru intervalul 1945-1955. Acesta este doar un început, urmând ca în cel mai scurt timp să apară un al doilea volum, care să acopere anii 1956-1968.

Sursele documentare provin din arhive publice, românești și maghiare, și vin să ofere o imagine cât de cât coerentă asupra destinului acelei populației maghiare care, de la finele celui de-al doilea război mondial, a fost integrată în componența statului român. Perioada abordată coincide totodată și cu procesul instaurării regimului comunist în România, astfel încât informațiile se adresează unei categorii cât mai largi de cercetători, interesați în mod deosebit de evoluția vieții politice din acest spațiu și a relațiilor dintre cele două state vecine, România și Ungaria, în condițiile în care se năștea o altă lume, cu reguli de funcționare impuse de „dictatura proletară” și „tătucul Stalin”.

Cum de la sine se înțelege, problematica este destul de complexă – chiar delicată, ar spune unii –, prin multitudinea de aspecte ce caracterizează existența unei minorități etnoculturale în afara „patriei mamă”. Evident, nu ne-am propus să acoperim tot ceea ce presupune o temă atât de polivalentă, cantitatea de documente fiind anevoie de cuprins chiar în mai multe zeci de tomuri de o asemenea dimensiune, însă am căutat să oferim tipologic o gamă cât mai diversă de probleme, ținându-ne la distanță de orice idee preconcepută, cu tendință și în afara deontologiei profesionale. De aceea, volumul se dorește a fi mai mult un stimul pentru abordarea unei asemenea direcții, fără temeri și rețineri inutile. Mai devreme sau mai târziu, un asemenea demers trebuie făcut, oricât de sensibil sau inoportun ar părea subiectul pentru unii analiști.

Documentele au fost rânduite cronologic, astfel încât lectura să poată conduce la o imagine cât mai coerentă pentru intervalul abordat. La transcrierea materialelor arhivistice s-au avut în vedere normele actuale ale textologiei, respectând cât mai fidel faptele de limbă și actualizând ortografia. Erorile provenite din *lapsus calami* și punctuația au fost îndreptate tacit. La fel s-a procedat cu numele proprii maghiare, transcrise fonetic sau greșit, cu excepția celor care în mod evident erau un produs al asimilării sau traducerii (*Ștefan* pentru István, *Ion* pentru János, *Iosif* sau *Ioșca* pentru József, *Gheorghe* pentru György, *Andrei* pentru Endre etc). De asemenea, în cazul documentelor traduse din limba maghiară, numele proprii au fost transcrise după tipicul uzual, prenume și nume, și nu cel specific documentelor (nume, prenume). Aceeași regulă am aplicat-o în notele noastre de editor, în rest – pentru documentele românești – reproducându-se aidoma originalul.

Pentru a se înlătura orice neclaritate, pentru cei mai puțin obișnuiți cu numele proprii maghiare, indicele de nume va fi un auxiliar prețios. Abrevierile utilizate inițial în documente au rămas neschimbate, dacă coincid cu cele de azi, iar atunci când ele ies din tipicul nostru, le-am întregit doar când au apărut întâia dată. Întregirile noastre au fost marcate prin paranteze drepte.

Documentele în limba maghiară au fost reproduse ca atare, imediat urmând și traducerea. Excepție am făcut în cazul stenogramelor, unele fiind foarte întinse, motiv pentru care am adăugat traducerea imediat după intervenția vorbitorului. Tot între croșete, când a fost necesar, am îndreptat și actualizat denumirile de localități, în conformitate cu actuala împărțire administrativ-teritorială. Totodată, titlurile unor lucrări în limba maghiară din corpul documentelor și din note au fost traduse atunci când au apărut întâia dată.

Notele editorului, realizate de Lucian Nastasă, au fost așezate la sfârșitul fiecărui document, după indicația sursei. Acestea sunt minime, cu scopul de a lămuri – când se impune – contextul istoric, ori de a oferi informații sumare asupra unor persoane sau evenimente. Un tablou cronologic, câteva facsimile și ilustrații întregesc volumul, iar un indice de nume vine să ușureze utilizarea lui, dorind astfel să se constituie într-un instrument de lucru cât mai eficient și atractiv.

Structura volumului, selecția și prelucrarea materialelor pentru tipar a fost realizată de Lucian Nastasă, care este și autorul rezumatelor și al tabloului cronologic, veghind totodată întreaga muncă de editare.

Un gând de recunoștință îl îndreptăm spre toți aceia care au contribuit sub o formă sau alta la apariția acestui volum – nu puțini la număr –, evidențiind îndeosebi deschiderea și interesul manifestat de „Centrul pentru Resurse și Diversitate Etnoculturală” față de asemenea inițiative, prin Levente Salat (președintele executiv) și Gábor Ádám (coordonatorul de program). Nu în ultimul rând, gratitudinea noastră se îndreaptă spre conf. univ. Andor Horváth, care a avut răbdarea să parcurgă întreg manuscrisul și să ofere sugestii menite a îmbunătăți considerabil structura și conținutul volumului.